

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇН СНД

Анотація. Стаття розглядає основні тенденції післякризового розвитку у регіоні Співдружності незалежних держав (СНД). Аналізуються причини збереження екстенсивного розвитку цих країн. Визначається місце окремих держав СНД у міжнародних економічних рейтингах.

Ключові слова: Співдружність незалежних держав, модернізація, інновації, глобальна конкурентоспроможність, свобода економічної діяльності.

Аннотация. Статья рассматривает основные тенденции послекризисного развития в регионе Содружества независимых государств (СНГ). Анализируются причины сохранения экстенсивного развития этих стран. Определяется место отдельных государств СНГ в международных экономических рейтингах.

Ключевые слова: Содружество независимых государств, модернизация, инновации, глобальная конкурентоспособность, свобода экономической деятельности.

Abstract: Article reviews main trends of post-crisis development in the Commonwealth of Independent States (CIS). It analyses main reasons for continued extensive development of these countries. It also ranks some CIS countries in the international economic ratings.

Key words: Commonwealth of the independent states, modernization, innovation, global competitiveness, freedom of economic work.

Постановка проблеми: Для визначення ефективних перспектив інтенсифікації української економіки особливе значення має аналіз економічних процесів, які відбуваються в країнах СНД – саме вони за генезисом трансформаційного розвитку найбільш близькі до відповідних умов нашої країни. Нечисленні позитивні приклади успіхів у модернізації економічного життя в ряді сусідніх держав, так само як й виважена оцінка причин існуючих у них труднощів може суттєво вплинути на прискорення виходу України на більш високий щабель функціонування українського народногосподарського комплексу. Тому всебічний аналіз ситуації в регіоні СНД має першочергове наукове та практичне значення в контексті включення України до тих загальних тенденцій, які притаманні сучасному глобалізованому світовому господарству.

Аналіз основних досліджень. Наукові дослідження економічних процесів у регіоні СНД є предметом дослідження багатьох зарубіжних вчених, серед яких можна виділити декілька публікацій співробітників Інституту економіки РАН (Л.Вардомський та інші), В.Папави (Грузія), М.Олкотт (США), Р.Гьотца (ФРН) тощо. Співставний, але в основному статистичний аналіз систематично здійснюють такі міжнародні організації, як Світовий банк, Всесвітній економічний форум, Херітідж фаундейшн та інші міжнародні фонди. Нажаль, можна констатувати, що ця проблематика не знайшла навіть мінімального втілення у дослідженнях українських вчених, що не дозволяє оцінити сучасні економічні процеси в країнах СНД з точки зору їх важливості для українських реалій.

Мета. Метою цієї статті є якраз аналітична оцінка зазначених економічних процесів у наших сусідів із виділенням тих їхніх елементів, які можуть бути корисними для інтенсифікації розвитку української економіки.

Виклад основного матеріалу. Криза 2008 – 2009 років продемонструвала несподіваний феномен особливостей економічного розвитку у регіоні СНД – найбільш постраждали від неї саме ті країни, що за оцінками забезпечили найбільше просування по шляху реформування свого господарського механізму. У 2009 році найбільше падіння ВВП було зафіксовано в Україні (на 14,8%), третє місце після країн нестійкої економіки Вірменії за цим показником зайняла Росія (падіння на 7,8%), втричі знизилися темпи приросту ВВП Казахстану (з 18,8% у 2007 році до 6,2% у 2009 році). Навпроти тому найбільш високі темпи економічної динаміки були зафіксовані у Азербайджану (на 9,3%), Узбекистану (на 8,1%) та Туркменістану (на 6,1%) – країн із найбільш високим ступенем утручання держави до господарського життя. [1, с.3] Аналіз показав, що всі три найбільш динамічні країни (як й Казахстан) при збереженні й в умовах рецесії попити на сировинно – енергетичні товари забезпечили зазначений приріст за рахунок їхнього експорту й використання отриманих валютних коштів для розвитку потужностей видобувної та інших галузей національної економіки. Ситуація із експортом продукції металургійної, хімічної промисловості була набагато складніша, що й призвело в роки кризи до різького падіння українського виробництва.

Можна нібито дійти до висновку, що саме висока сировинно - енергетична складова експорту є гарантією забезпечення економічної стабільності країни. В регіоні СНД частково це відповідає дійсності.

Найбільш незбалансованими та нестабільними є національні економіки Таджикистану, Киргизстану, Молдови та Вірменії, які не мають можливості постачати на світовий ринок ці товарні групи та перебувають у стані «патекономії», яка не може хочби мінімально існувати без донорських (й фактично не розрахованих на повернення) постійних фінансових внесків від Світового банку, МВФ, Азіатського банку розвитку, інших міжнародних установ, без такої допомоги з боку Росії, США, Туреччини, ЄС, НАТО, що має геополітичне підґрунтя. Але дія такого «енергетично – сировинного фактору» не пояснює значне падіння ВВП у Росії та пригальмування його зростання у Казахстані, які також є великими постачальниками нафти, газу, інших видів сировини на світовий ринок.

Якщо ж проаналізувати вже післякризовий розвиток всіх країн регіону, то можна дійти до висновку, що така ж загроза зриву у кризову спіраль є найбільш ймовірна й у наступні роки. Це вимагає детально розглянути стан та особливості механізму господарської діяльності країн СНД із визначенням «хитких» місць у його функціонуванні.

За роки незалежності жодна з країн СНД не спромоглася перейти від успадкованого екстенсивного до більш ефективного інтенсивного типу національного відтворення. Головною причиною цього є імітаційний характер трансформаційних перетворень, які не спромоглися вбудувати у зазначений механізм цілісний комплекс дійсно ринкових елементів. Можна погодитися із російським дослідником П.Ореховським, який констатував з цього приводу, що «багаточисленні триваючі реформи та державні програми є, по суті, імітаційними».[2, с.116] Цей висновок із повним правом може бути віднесений не лише до Росії, але й до всіх інших держав СНД.

Саме імітаційність призвела до таких негативних факторів впливу на економічне середовище цих країн, як обмеження економічної свободи господарюючих суб'єктів системним позаекономічним втручанням в їхню діяльність, неправовим «оподаткуванням» бізнесу з боку чиновництва, масовим «відкатами», можливостями використовувати своє місце у політичній чи адміністративній структурі для збагачення тощо. За оцінкою рейтингу економічної свободи на 2013 рік, яка опрелюднена міжнародним фондом «Спадщина» (Heritage Foundation), країни СНД займають вкрай низькі місця у міжнародному рейтингу. Найкращими є 38 місце Вірменії та 68 місце Казахстану, які цим фондом віднесені до групи «помірно вільних за економічною свободою країн» (всього у рейтингу представлені 177 держав світу). Серед 59 учасників групи «більшою частиною несвободні» (сюди входять також КНР, Індія, Бразилія тощо) Азербайджан (88 місце), Киргизстан (89 місце), Молдова (115 місце), Таджикистан (131 місце) та Росія (139 місце). Україна з її 161 місцем взагалі віднесена до групи «репресивних економік», куди також входять Білорусь (154 місце), Узбекистан (162 місце) та Туркменістан (169 місце із 177 наведених у рейтингу).[3,с. 1 - 5] Можна сперечатися з авторами цього рейтингу щодо визначення конкретного місця країни та її віднесення до тієї чи іншої групи, але, по – перше, не існує якихось альтернативних підрахунків цього показника, а по – друге, інші міжнародні порівняння визначають близькі покраїнові позиції у різних всесвітніх рейтингах.

Важливим негативним наслідком «пострадянських» моделей здійснення реформ є відсутність збалансованого самовідтворення саме у національній економіці, яке може бути пом'якшене лише за рахунок орієнтації на відносини із світовим ринком. Наслідком цього виступає нераціональна відкритість національних господарських комплексів всіх країн СНД, яка призводить до понадвисокої залежності від світової кон'юнктури із великими загрозами для національної безпеки не лише для більш слабких держав, але й для Росії, України та інших більш економічно розвинутих країн. У свою чергу зазначена відкритість впливає на збереження «важкої» структури національних економік цих країн – не маючи для експорту конкурентоспроможних товарів високого технологічного рівня (крім продукції військово - промислового комплексу в Росії, Україні й частково в Білорусі) вони вимушені були підвищувати у своїй економічній структурі частку видобувної, металургійної та хімічної промисловості.

Негативним наслідком реформ у цих країнах стало також ствердження кланової системи функціонування національних економік – господарювання фінансово – промислових кланів у європейській частині СНД та родинних фінансових і промислових кланів у мусульманських державах цього регіону. В Росії взагалі за часів президентства Б.Єльцина існував якийсь «феодалний» спосіб наділення приватизованою власністю наближених до «родини» осіб, що стало основою виділення прошарку понадбагатих олігархів. Близькі до цього були також методи ствердження олігархів і в інших країнах СНД. Монополія або олігополія керівництва господарством цими олігархами суттєво обмежує або навіть виключає дію такого важливого фактору впливу на саморегулювання економічного механізму, як конкуренція. Проблеми із внутрішньою конкуренцією впливають й на місце окремих країн СНД у глобальному рейтингу конкурентоспроможності. Серед 144 держав, які представлені у «Глобальному індексі конкурентоспроможності» Всесвітнього економічного форуму, найвищі позиції із суттєвим просуванням вперед займають Азербайджан (46 місце проти 55 місця у рейтингу 2011 – 2012 року) та Казахстан (51 та 72 місця відповідно), Російська Федерація децю погіршила свої позиції (67 та 66 місце відповідно). Покращення зафіксовано у Україні (73 та 82 місце), Вірменії (82 та 92 місце), Молдови (87 та 93 місце), Таджикистану (100 та 105 місце) й навпаки у рейтингу відзначено зниження глобальної конкурентоспроможності Киргизстану (127 та 126 місце відповідно).[4, с.13] Характерно, що у цій доповіді немає даних про Білорусь, Узбекистан та Туркменістан, конкурентоздатність яких Всесвітній економічний форум не має змоги оцінити. Необхідно відзначити, що основним фактором відносно високого

місяця Азербайджана та Казахстану у світовому рейтингу конкурентоспроможності є макроекономічна стабільність, яка пов'язана із експортом невідновлюваної продукції видобувної індустрії (стосовно Казахстану за висновками цієї доповіді – також підвищенням з 87 до 55 місця за рівнем технологічної готовності).[4, с.27] Зовсім не відповідають потенційним можливостям наведені у доповіді позиції Росії та України, а ранжування інших учасниць СНД свідчить про низький рівень конкурентоспроможності порівняно із основною частиною держав світу.

На збереження екстенсивної моделі економічного розвитку суттєво впливають також такі негативні фактори, як корупція, невіра бізнесових структур у можливість захисту їхніх інтересів правоохоронними та судовими органами, відсутність громадянської довіри до органів законодавчої та виконавчої влади, високий рівень залежності національних фінансових систем від іноземного впливу тощо. У доповіді Всесвітнього економічного форуму за рівнем незалежності судової системи (всього 144 країни) Росія займає 122 місце, Україна – 124 й лише Таджикистан, Азербайджан та Казахстан увійшли у першу сотню цього рейтингу. Це ж стосується фаворитизму чиновництва, за яким до першої групи з п'ятидесяти країн віднесені Таджикистан та Азербайджан, до другої – Вірменія та Казахстан, а Україна займає 119 місце, випереджаючи Молдову (121 місце), Росію (127 місце) та Киргизстан (136 місце із 144 країн у цьому рейтингу).[4, с.394] За рівнем корупції всі держави регіону СНД (крім Молдови - 94 місце із 36 балами) знаходяться у другій сотні досліджуваних країн, суттєво відставши від першої трійки – Данії, Фінляндії та Нової Зеландії із їхніми 90 балами із можливих 100. Казахстан та Росія обидві займають 133 місце (28 балів), Україна – 144 місце (26 балів), а Узбекистан та Туркменістан взагалі знаходяться у кінці цього рейтингу (170 місце із 177 країн світу). [5]

Орієнтація на екстенсивну модель розвитку із неминучістю призвела до суттєвого відставання рівня економічного розвитку цих держав не лише від передових держав світу, але й від середньосвітових показників. Світовий банк зараз перейшов від показника валовий національний продукт (GNP) до показника валового національного доходу (GNI). За цим рейтингом середній GNI у світі складає у 2011 році 9489 долари, який був перевищений лише Росією (10730 доларів, або 78 місце у рейтингу із 214 країн). Разом із Росією до групи «верхній середній дохід» Світовий банк включив також Казахстан (8260 доларів або 86 місце). До цієї групи також потрапили Білорусь (5830 доларів та 104 місце), Азербайджан (5290 доларів та 108 місце), Туркменістан (4800 доларів або 115 місце). Україна з її 3150 доларами (тобто втричі менше загальносвітового показника) та 136 місцем належить до групи «нижній середній дохід», поступаючись ще Вірменії (3360 доларів, 133 місце), але випереджаючи Молдову (1980 доларів, 157 місце) та Узбекистан (1510 доларів та 159 місце). Киргизстан (880 доларів, 180 місце з 214 країн) та Таджикистан (870 доларів та 181 місце) взагалі перебувають в кінці цього рейтингу, вони включені до групи «низький дохід». [6] Характерно, що до першої п'ятірки держав СНД у цій рейтингу включені в основному країни, економіка яких базується на пріоритеті виробництва та експорту сировинно - енергетичних товарів, а включення до цієї групи Білорусі пов'язане із наведеними вище пільговими умовами відносин із Російською Федерацією.

Необхідність переходу від екстенсивної до інтенсивної моделі господарського розвитку повністю поділяється керівництвом країн регіону СНД, але втілення цієї мети до практичних настанов нашоєвхується на ряд об'єктивних та суб'єктивних труднощів навіть у країн із найбільшим економічним та техніко – технологічним потенціалом. При цьому не можна механічно ототожнювати наявність необхідних передумов до інтенсифікації лише із рівнем валового національного продукту (ВНП) чи валового національного доходу (ВНД). Ясно, що таких передумов зовсім немає у двох країн групи «низького доходу» - у Таджикистану та Киргизстану. Значно більший ВНД у Вірменії та Молдови не є базовим фундаментом для такої інтенсифікації через те, що обидві країни мають незбалансовані бюджети, залежать від донорських фінансових внесків ззовні, тобто не володіють необхідними ресурсами для докорінної перебудови свого економічного механізму. Відносно високий порівняно із цими країнами ВНД Азербайджана й особливо Туркменістану, а також децю менший - Узбекистану також не може бути широко використаний для комплексної інтенсифікації економіки внаслідок необхідності витрати отриманих від експорту «енергетичних» коштів на більш пекучі проблеми стабілізації національної економіки. Насамперед, всі три країни вкладають їх до розширення чисельності углеводневих родовищ та експортних трубопроводів (понадпотужний газопровід Туркменістан – Узбекистан – Китай), посилення потужностей рудників по видобутку золота та інших кольорових металів (Узбекистан), відновлення роботи підприємств, що були законсервовані після порушення колишніх «радянських» коопераційних зв'язків (Азербайджан). Для Туркменістану додатковим негативним фактором в цьому контексті є нестача кваліфікованих кадрів, особливо інженерів та менеджерів. Окремі приклади інтенсифікації виробництва в цих країнах не забезпечують загального переходу до інтенсивної моделі відтворення.

Навпаки тому Україна із її меншим рівнем ВНД має більші потенційні передумови для виходу на інтенсивний шлях розвитку насамперед завдяки збереженню (хоча й скороченому) кадрів з відносно високим рівнем освіти (47 місце серед 144 країн за рівнем вищої та загальної освіти за оцінкою Всесвітнього економічного форуму), більш високому рівню науково – технологічних та проектних розробок, а також більшому обсягу народногосподарського комплексу з його диверсифікацією порівняно із зазначеними вище невеликими країнами. Але ці потенціальні можливості суттєво обмежуються недосконалим (імітованим) ринковим механізмом, політичною нестійкістю, несхильністю олігархічних структур до ризику,

нерозвинутістю фінансового ринку (114 місце відповідно), нераціональністю роботи товарного ринку (117 місце), нестійким макроекономічним станом (90 місце) тощо. [4, с.354]

Певні сприятливі можливості підвищення рівня інтенсифікації виробництва має Казахстан. Він володіє стабільними валютними надходженнями від експорту сировинно – енергетичних товарів, має розвинуту сітку організацій по керівництву економічною діяльністю (відносно високе 66 місце у рейтингу Всесвітнього економічного форуму), високу стійкість макроекономічного середовища (16 місце), забезпечує необхідний рівень вищої освіти (58 місце). Поряд з тим необхідно враховувати й такі протидіючі фактори, як недостатній рівень підготовки робочої сили, невисокий рівень розвитку фінансового ринку (115 місце), неефективність діяльності товарних ринків (71 місце) й загальний обсяг народногосподарського комплексу цієї невеликої країни всього із 16 млн. населення. [4, с.216]

Якщо врахувати всю сукупність фінансових, ресурсних та кадрових факторів, то найбільш сприятливі умови для перебудови економічного механізму на інтенсивних засадах має Російська Федерація. Всесвітній економічний форум відзначає суттєве поліпшення загального макроекономічного середовища у країні, наявність великого внутрішнього ринку, збалансованість бюджету (щоправда за рахунок експортних поставок) тощо. Разом з тим у вже цитованій доповіді відзначається низький рівень внутрішньої конкуренції (136 місце), яка за висновками експертів Всесвітнього економічного форуму пов'язана із неефективною антимонопольною політикою (124 місце), обмеженнями у сфері торговельної та іноземної власності, відсутністю довіри до фінансової системи (134 місце), відсутністю належного досвіду ведення бізнесу (119 місце) тощо. [4, сс. 27 – 28, 305] Все це суттєво обмежує можливості прискореного переходу до інтенсивної моделі економічного відтворення в Росії.

Необхідно вказати, що на гальмування інтенсифікації національних економік країн СНД особливо негативний вплив здійснює їхня орієнтація на імператив відносин із світовим ринком. Крім великого ступеня загрози для національної безпеки така нераціональна відкритість ще більше вплинула на неефективну структуру національних економік цього регіону. Співробітники Інституту економіки РАН у своїй доповіді, присвяченій двадцятиліттю існування нових незалежних держав (ННД або за західною термінологією NIS – Newly independent states), підкреслюють, що «до цього часу структура економіки ННД формувалася під впливом світового попиту та пропозиції, який в основному сприяє зростанню сировинного сектору та не стимулює диверсифікацію виробництва». [7, с.5] Крім того всі ці країни потрапили у високу залежність від світової кон'юнктури, що й спричинило підвищений рівень нестабільності національних економік. Цікавий висновок про роль Росії щодо впливу зовнішньоекономічного фактора висловлюють автори цієї ж доповіді: «Як засвідчили нульові роки [тобто період 2000 – 2009 роки із початковою значною динамікою та наступною кризою.В.Б.] Росія ретранслювала коливання світової кон'юнктури на економіку більшості країн СНД у період як підйому, так й спаду». [7, сс.55 – 56]

В цих умовах як першочергове завдання на порядок денний висувається необхідність модернізації економіки. Відразу ж необхідно словити з цієї проблеми деякі попередні міркування. За нашою думкою у межах цього широкого терміну доцільно виділити різні зрізи модернізаційної політики. Насамперед, може бути техніко – технологічна модернізація, яка обмежується суто виробничим процесом – заміною застарілих машин, технологічних процесів, видів сировини на більш сучасні. Більш широким поняттям є економічна модернізація, яка додатково охоплює менеджмент та господарський механізм в цілому. Іншим щаблем може бути суспільна модернізація, яка спрямована на модернізацію всієї системи суспільних відносин, головним чинником якої виступає побудова громадянського суспільства, повна демократизація взаємин між людиною та державою, створення ефективним правових засад дотримання прав особистості тощо.

Друге попереднє зауваження знові зводиться до виділення груп країн, в яких за сучасних умов існують чи, навпаки, відсутні реальні умови для модернізації хочби у техніко – технологічній площині. Така широкомасштабна й комплексна модернізація навряд чи може бути зараз здійснена у Молдові, Киргизстані, Таджикистані, у кращому випадку вона матиме «точковий» характер, обмежуючись невеликою кількістю підприємств. Це, однак, не означає відсутність можливості й необхідності здійснення економічної та суспільної модернізації, проведення яких зворотнім чином здійснить позитивний вплив й на техніко – технологічну модернізацію виробництва. Більш високий рівень підготовки кадрів позитивно відбивається на підвищенні технологічного забезпечення роботи ряду підприємств Вірменії (комбінат «Наїрит» тощо), але відсутність необхідних фінансових ресурсів також обмежує модернізацію виробництва в цій країні лише «точковими» проектами.

Певні зусилля щодо модернізації провідних експортноорієнтованих галузей здійснюють Туркменістан (газові родовища і трубопровідний транспорт) та Узбекистан (те ж саме й додатково при видобутку і більш глибокій переробці корисних копалин). Така «галузева» модернізація не є комплексною, але дозволяє більш раціонально використати наявні ресурси для стабілізації економічного розвитку цих держав. Близьким до цього є підхід до модернізації в Азербайджані. Укладений у 1994 році тодішнім президентом країни Г.Алієвим так званий «Договір століття» з великими нафтовими ТНК якраз і включав до себе передачу ними передових технологій видобутку нафти на каспійському шельфі. Додатково треба відзначити, що отримані від експорту енергоносіїв кошти використовуються для відновлення діяльності багатьох азербайджанських підприємств вже на більш нових технологічних засадах порівняно із їх функціонуванням чверть віку тому.

«Ручне» управління економікою Білорусі із високим рівнем використання адміністративних важелів дозволило раціонально використати такі передумови «точкової» та «галузевої» модернізації, як більш високий кваліфікаційний рівень виробничих та управлінських кадрів, коопераційних зв'язків із російськими підприємствами та науково – дослідними установами. Техніко – технологічна модернізація здійснюється на таких великих білоруських об'єднаннях, як Белаз, Мінський тракторний завод, у нафтохімічній та хімічній галузях, сільському господарстві. Разом з тим економісти підрахували, що для комплексної модернізації білоруської економіки необхідно 20 – 25 млрд. доларів щорічно, яких у країні за сучасним станом економіки не може бути, що підриває надії на здійснення широкомасштабної модернізації. [8]

Намагання перейти до модернізації неодноразово проголошувалося її керівництвом України за часів перебування при владі різних політичних сил . Були розроблені численні проекти її здійснення групами експертів (наприклад за патронатом фонду «Відродження», в Національній академії наук тощо). [9] Однак реального просування по шляху модернізації української економіки до цього часу не помітно.

Особливістю підходу до модернізації у Казахстані виступає програмно - цільовий характер її здійснення. Така модернізація була передбачена ще в кінці 90 – х років у програмі «Казахстан – 2030» президента Н.Назарбаєва й надалі систематично доповнювалася, зокрема, післякризовими програмами інвестиційно – інноваційного розвитку останніх років. Ці програми побудовані на принципах «дорожньої карти» із поступовим введенням нових об'єктів модернізації або її поглибленням на вже задіяних раніше об'єктах. Раціональність такої політики ґрунтується на орієнтації на «точковий» та «галузевий» принципи модернізації, що цілком виправдано в умовах невеликої країни. Програми модернізації здійснюються з великими труднощами, але необхідно відзначити й досягнуті успіхи – Казахстан, наприклад, впевнено просувається до світових лідерів виробництва атомної сировини із створенням власного виробництва кінцевої високотехнологічної продукції - ТВЕЛів для атомних електростанцій.

Найбільші потенційні умови для модернізації економіки існують у Росії, але реалізуються вони слабо. Необхідність концентрації уваги до модернізації була вміщена у «Концепцію соціально – економічного розвитку Російської Федерації до 2020 року» (2008 рік), обґрунтовувалася попереднім президентом Д.Медведевим й стала однією з головних пунктів передвиборчої програми нинішнього президента В.Путіна. Практика здійснення цих настанов є предметом критичної оцінки багатьох російських дослідників, які відзначають еkleктичність здійснюваних заходів, незбалансованість передбачених структурних зрушень, неможливість модернізаційних зусиль при збереженні існуючого господарського механізму. [10] У наукових колах Росії відбувається жвава дискусія про основні підходи до впровадження модернізаційної моделі. Це стосується взаємовідношення між модернізацією та інноваціями, вибору наздоганяючого або випереджаючого шляху модернізації, необхідності залучення до цього процесу громадянського суспільства в межах суспільної модернізації всього політичного життя країни тощо. Про актуальність таких поглядів свідчить, зокрема, висновок співробітників Інституту економіки РАН про те, що «модернізація в країнах СНД [тобто і в Росії. В.Б.]також почала здійснюватися в основному по адаптивній моделі...» [11, с.29], крім того - що «модернізаційний імпульс від Росії, який виражається в появі нових технологій та виробництв, в країнах Співдружності поки що незначний». [7, с.55]. У вже наведеній статті президента фонду ИНДЕМ Г.Сатарова прямо вказується, що здійснити модернізацію в Росії без побудови громадянського суспільства неможливо. Можливості, переваги та ризики наздоганяючого або випереджаючого типу модернізації детально розглядаються в роботах Л. та Р.Євстигнєєвих, у матеріалах наукового семінару ИМЭМО РАН «Сучасні проблеми розвитку» та інших наукових форумах. [12] Особливо широко в російській науковій літературі представлені роботи, які присвячені різним аспектам побудови інноваційної моделі економічного розвитку в її зв'язку із модернізацією. Серед них особливу увагу заслуговують теоретичні розробки академіка РАН С.Глаз'єва, П.Кохно, А.Шилова (нині співробітника німецького Інституту по вивченню ринку праці), оцінки стану інновацій у Росії з боку одного з провідних російських менеджерів – практиків А.Чубайса тощо. [13]

Висновки. Таким чином, сукупність країн СНД не спромоглася перетворитися у високорозвинутий та динамічний регіон світу. Імператив відносин із світовим ринком призвів до консервації «важкого» профіля економіки із високою залежністю від дії зовнішніх факторів. За загальним рейтингом розвитку ці країни поступаються не лише найбільш, але й середньорозвиненим державам, займають невисокі місця у глобальній конкурентоспроможності. Відбулася деіндустріалізація національних комплексів цих країн. Переламати такі тенденції можна лише на основі суттєвої перебудови не лише економічного механізму, але й основ суспільного життя цих держав в цілому.

Список використаних джерел

1. Основные социально – экономические показатели государств – участников СНГ за 1992(1994) – 2010 годы. - Минск: Департамент экономического сотрудничества Исполкома СНГ, 2011.
2. Ореховский П. Власть и инновации (почему в России не получается построить инновационную экономику). / П.Ореховский// Москва: Общество и экономика, 2009, №8 – 9.
3. Country Rankings: World & Global Economy Rankings on Economic Freedom. 2012[Електронний ресурс] / Heritage Foundation - N.Y., 2013. - Режим доступу: <http://www.heritage.org/index/ranking>.
4. The Global Competitiveness Report. 2012 – 2013/ World Economic Forum – Geneva, 2012.
5. The 2013 Corruption Perception Index. / Transparency International – Berlin, 2013.

6. GNI per capita. 2011 [Електронний ресурс]/ World Bank – N.Y., 2012. – Режим доступу: <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GNP.PCAP.CD/countries>.
7. Новые независимые государства: сравнительные итоги социально – экономического развития. (под. общ. ред. Л.Б. Вардомского)./ Москва: Институт экономики РАН, 2012.
8. Карбовач В. Это сладкое слово «модернизация».[Електронний ресурс]/ В. Карбович// – Режим доступу: <http://charter97org/ru/news/2013/2/9/6510/>
9. Модернізація України. Визначення пріоритетів реформ/ Київ: Міжнародний фонд «Відродження», USAID, Uniter, Pakt Ukraine, Лабораторія законодавчих ініціатив., 2009.
10. Цаголов Г. Почему все не так. / Г.Цаголов// Москва: Экономика, 2012; Микульский К. Модернизация российской экономики: необходимость и возможность / К.Микульский// Москва: Общество и экономика, 2011, №11 – 12; Сатаров Г. Прологомены к последней модернизации России/ Г.Сатаров // Москва: Вопросы экономики, 2011, №5 и др.
11. Социально – экономическое развитие постсоветских стран: итоги двадцатилетия./ Москва: Институт экономики РАН, 2012.
12. Евстигнеева Л., Евстигнеев Р. Тайна догоняющего развития/ Л.Евстигнеева, Р.Евстигнеев.// Москва: Вопросы экономики, 2013, №1; Модернизация России в контексте глобализации// Москва: Мировая экономика и международные отношения, 2010, №2 и др.
13. Глазьев С., Наумов Е., Понукалин А. Концепция 2020: региональная инновационная политика/ С.Глазьев, Е.Наумов, А.Понукалин// Москва: Россия и современный мир, 2012, №1; Кохно П. Приоритеты научно – технологического развития./ П.Кохно// Москва: Общество и экономика, 2012, №2; Шилов А. Инновационная экономика: наука, государство, бизнес. / А.Шилов// Москва: Вопросы экономики, 2011, №1; Чубайс А. Инновационная экономика в России: что делать?/ А.Чубайс// Москва: Вопросы экономики, 2011, №1 и др.